

*Prosyannikova Yana, Kherson State University, Ukraine
Lecturer, Faculty of Translation and Interpretation*

Peculiarities of functioning of a symbolic component within a simile

Abstract: The article is devoted to cognitive and semiotic peculiarities of a symbol, to a specific character of an interaction of iconic and indexical peculiarities within a symbol. The article is also focused on the peculiarities of its functioning within a simile in poetic texts.

Keywords: symbol, symbolism, iconicity, indexicality, simile

*Присяннікова Яна, Херсонський державний університет, Україна
Викладач, факультет перекладознавства*

Особливості функціонування символічного компонента у складі художнього порівняння

Анотація: Стаття присвячена вивченню когнітивної та семіотичної природи символу, специфіки взаємодії його іконічної та індексальної складових. Особливу увагу приділено дослідженню особливостей функціонування символу у складі художнього порівняння в поетичних текстах.

Ключові слова: символ, символічність, іконічність, індексальність, художнє порівняння

Мова відіграє провідну роль в житті людства, особливо в пізнанні, осмисленні та відображенні навколишнього світу. Результати пізнавальної та практичної діяльності людини відбиваються в одиницях (знаках) і категоріях мови.

Універсальною рисою природної мови людини є її знаковий характер. Мова грає вирішальну роль у пізнанні людиною навколишнього світу, навіть

існування та функціонування суспільства в повній мірі неможливо “без знаків і знакових систем” [1,с.45], знаки “є для людини стихією, в яку вона занурена” [2].

Теж саме видається доцільним сказати про символічні знаки, позаяк ні одна зі сторін життя людини не обходиться без їх залучення. І здатність людини до символічної репрезентації змістових категорій є особливістю, яка виокремлює її з поміж інших форм життя.

Життя – це рух, рух уперед, до майбутнього. Якщо перефразувати народну мудрість “людина, яка забула своє коріння, не має майбутнього”, то можна зазначити, що майбутнє не можливе без минулого. І в цьому випадку символ виступає медіатором, який акумулює у собі спадок минулого й устремління до майбутнього [3,с.167], що в результаті пояснює його багаторівневу смислову структуру, неоднозначний характер його співвідношення з предметом, який він позначає.

За природою зв'язку, який існує між об'єктом та його іменем американський логік Ч. Пірс виділяє три типи знаків, а саме іконічні, індексальні та символічні. На відміну від знаків-ікон, в основі яких лежить подібність, та індексальних знаків, що базуються на суміжності, для знаку-символу диференційною рисою є його умовність. За визначенням Ч. Пірса символічний знак є “конвенціональним знаком або знаком, що залежить від звички” [4,с.90], що позбавлений референтної вмотивованості [5,с.58].

Символ має природу знакоподібного утворення, оскільки здатен оперувати такими матеріальними утвореннями, як слова, словосполучення, речення [2]. В нашому дослідженні ми ставимо перед собою задачу вивчити особливості функціонування знаку-символу в межах художнього порівняння.

Отже, під символічним художнім порівнянням, ми розуміємо, стилістичну фігуру художнього порівняння, в парадигматичній та синтагматичній послідовності якої актуалізується знак-символ.

Наразі існують два семіотичні визначення терміну “символ”. З формально-семіотичної точки зору, символ є знак, який виникає в результаті

встановлення зв'язку між позначаючим та позначуваним на основі домовленості, іншими словами, зв'язок носить умовний характер. В широкому розумінні під символом мається на увазі знак, первинний зміст якого використовується як форма іншого, більш абстрактного та узагальненого змісту. До того ж вторинний зміст, який виражає знак, об'єднується з первинним в межах спільного позначаючого [6,с.284].

На нашу думку наразі, слід окремо зупинитися і з'ясувати поняття конвенціональності/умовності зв'язку плану вираження та плану змісту в межах знаку-символу. Символ є чітко структурованим семіотичним утворенням [7,с.340]. Його структура складається з трьох обов'язкових компонентів: смислу, вербальної репрезентації та семіотичної зв'язки, що об'єднує попередні два елементи. Ознакою смислу є його узагальненість та мінливість, на відміну від чіткої сформованості вербальної оболонки, в яку він "одягнений". Семіотична зв'язка ж забезпечує усталений зв'язок і водночас незалежний розвиток двох полюсів символу, смислового та формального, що в подальшому дає змогу класифікувати зв'язок між ними як конвенціональний [там само, 340].

За необхідне вважаємо нагадати, що мовленнєві знаки можна досить умовно розділити на три типи. Не існує чистих ікон або індексів, "ідеальний" мовленнєвий знак комбінує в собі всі три вищезазначені "іпостасі" [4,с.88-89; 3,с.54]. В нашому дослідженні, ми класифікуємо символічні художні порівняння, як такі, що мають комплексну природу, інкорпоруючи в свою смислову структуру ознаки іконічності, індексальності та конвенціональності (символічності, за Ч.С. Пірсом), але питома вага їх символічності переважає.

Символ в межах художнього порівняння відрізняється від суто конвенціонального знаку іконічною складовою, яка зумовлена певним ступенем подібності між планом вираження і планом змісту [8,с.20], підґрунтям якої "є залишок зв'язку ідеї та знаку" [цит. по 9,с. 341] (курсив наш – Я.М. Просяннікова).

Символ слід розуміти як “конденсатор” усіх принципів знаковості [10,с.240]. Принцип іконічної подібності між символічною складовою художнього порівняння та її референтом виникає на основі аналогії, яка виникає в уявленні суб’єкта між чуттєвим образом і вираженою в ньому ідеєю [11,с.102].

Існує необхідність зазначити що, присутність іконічного елементу в структурі знаку-символу є не обов’язковою, а факультативною його ознакою [12,с.86].

Індексальна природа символу полягає у “відношенні суміжності з певною цариною значень” [12,с.86]. Зміст лише проглядає крізь словесну реалізацію, а план вираження лише натякає на зміст [8,с.20]. Відмінною рисою символічних художніх порівнянь є їх онтологічна здатність виводити читача за межі знаковості, вони є ніби містком між семіотичною та несеміотичною, позазнаковою реальністю. Кумулятивна функція символічних одиниць, яка полягає у їх здатності акумулювати, накопичувати та зберігати інформацію релевантну для всіх членів тієї чи іншої національно-культурної спільноти, дозволяє людині ідентифікувати себе як члена певної культурної групи [13,с.135]. Відіграючи роль порталу, символічне порівняння уможливорює подорож у часі свідомості людини, її самоідентифікацію шляхом звернення до архетипних образів колективного підсвідомого [14;15], що створює всі умови для діалогу поколінь, між минулим і теперішнім, більш того між теперішнім і майбутнім [16,с.226]. Символічні порівняння фіксують колективний досвід людей і передають його не тільки у більш інформативній формі, а головне більш образно.

Ось у прикладі з вірша Полін Джонсон “Злодій, що краде худобу” (“The Cattle Thief”): “*He turned, like a hunted lion* ” - “*Він обернувся, наче лев на якого полюють*” зморений голодом, поневолений, але не зламний, вождь індіанського племені (*Eagle Chief*) образно представлений у порівнянні з “царем звірів” – левом.

Щоб в повному обсязі осягнути зміст цієї аналогії необхідно вдатися до активізації фонових знань з історичного і культурного минулого Канади, які актуалізовані в лексичних одиницях поетичного твору. Блідолиці загарбники (*white-skins*), так автор називає європейців, самовільно прийшли на землі індіанців, окупували їх, вижили місцевих жителів, запровадили свої правила існування, саме існування, позаяк докорінно змінили їх звичний спосіб життя, позбавили індіанців можливості вільно жити, займатися споконвічними промислами, полюванням на дичину та диких тварин, вимінювання їх шкіри на інші необхідні речі.

Залишившись без земель та засобів до існування, страждаючи від злиднів та голоду, вони мушили знайти спосіб, у який можна було б вижити. Вождь племені, гордовитий, сильний і непокірний, був вимушений переступити межу і вистежувати стада худоби, які належали білим, викрадати здобич, щоб прогодувати жителів племені, за що й отримав ганебне прізвисько крадія худоби (*Cattle Thief*).

Іконічна складова порівняння "*he – hunted lion*" активізується когнітивною операцією атрибутивного мапування, яка полягає у перенесенні ознак з царини джерела на царину мети. Гідність, сміливість, відчайдушність, рішучість, відданість прайду (чит. родині, племені) є невід'ємними рисами лєвої природи, саме ці риси характеризують вождя племені. Опинившись у безвихідній ситуації, беззбройний перед лицем озброєних боягузів-ворогів, які юрбою вистежили й оточили його, він, не зважаючи на фізичне виснаження від голоду, сповнений непоборної внутрішньої сили, без страху, відкрито погрожує їм розправою.

Гордовита постава, високо піднята голова, незламний дух індіанця, його готовність несамовито захищатися до кінця, протистояти численним ворогам у боротьбі за свою святу землю, яка народила його та дає йому сили не коритися, активують символічний елемент порівняння, а саме його духовну зверхність над слабкодушними європейцями, величну природу, непереможність.

Іконічна та символічна складові гармонійно поєднуються в межах вказаного художнього порівняння, доповнюючи одна одну, цей симбіоз призводить до іррадіації змісту поетичного образу і його завершеності.

Художнє порівняння з символічним компонентом має ознаки архаїчності, позаяк його смисл не міститься ізольовано в якомусь певному синхронному культурному зрізі. Сміслове розгортання відбувається за вертикальною шкалою, сягаючи своїм корінням минулого і здіймаючись у височінь майбутнього [10,с.241]. Особливість символічних елементів порівняння полягає в їх культурній усталеності та інформаційній місткості серед елементів культурного континууму [12,с.87].

Смісловий потенціал символічної складової художнього порівняння ширше за його реалізацію, тобто вступаючи в зв'язки з будь-яким семіотичним оточенням, вона не вичерпує свою смислову сполучуваність [10,с.242]. Ця особливість символічних порівнянь дозволяє створити певний смисловий резерв, що дозволяє їм вступати в непередбачувану комбінацію зв'язків в межах семіотичного простору і необмежену кількість інтерпретацій. Проте при інтеграції в синтагматичний ряд художнього порівняння символічний елемент зберігає свою смислову та структурну самостійність [10,с.241].

Так, в своєму віршованому творі “Коштовне каміння” (“Precious Gem”) Л. Ремідж, який було написано на честь двадцять дев'ятої річниці її подружнього життя, поетеса широко використовує символіку каміння для опису багатогранної натури свого єдиного коханого чоловіка. Його фізична міць описується за допомогою порівняння з гранітом, який з давніх часів вважається людством одним з найміцніших й найтвердіших каменів, здатних витримати будь-які навантаження та шкідливі впливи оточуючого середовища.

В свідомості людини граніт асоціюється з непохитністю, витривалістю, сталістю, вічністю існування. Так, і наш герой є непохитною гранітною стіною для своєї дружини (“*Shoulders strong as granite / you shield my pain*”),

є прикладом усім чоловікам, оскільки здатен захистити, затулити собою свою кохану від болю і розпачу, які час від часу трапляються у людському житті.

Діаманти його очей освітлюють її життя, символічний елемент значення полягає у магичній здатності діаманта проганяти людські страхи і відгороджувати від негативних емоцій.

Його бурштиновий погляд спонукає та надихає на творчість, здавна і до теперішнього часу бурштин є символом тісного духовного зв'язку, є джерелом творчих сил, оптимізму, посилює інтуїцію людини, допомагає реалізувати заплановане, насичує радістю і душевним спокоєм.

Серед безлічі нічого не вартого “каміння” (*worthless, / no better than coal*), вона знайшла свій скарб, свій унікальний і рідкісний самоцвіт (“*As rare as alexandrite, I found you, / you are mine*”), який дарує свою красу лише їй одній в цілому світі.

Крім того, неповторність, виключність, “безцінність” цієї людини для авторки твору підкреслюється і у самій назві твору, яка має багат шарову структуру. Лексична одиниця *precious* за словниковим визначенням має перше значення *дорогоцінний, дорогий, коханий*, що узгоджується з її просторовим розташуванням перед іменником *gem*. Сема духовної цінності людини, її невичерпного кохання посилюється у її другому визначенні, коли *precious* перекладається як *кохана, дорога людина*. Подібна ситуація спостерігається і з мовним знаком *gem*, семантичне значення якого поступово змінюється. Фокус уваги зміщується від матеріальної високої ціни будь-якого предмета до високої духовної значущості, прикл.: *дорогоцінний камінь – самоцвіт – коштовність – дорогоцінна, прекрасна річ – перлина – кохана людина*. Якщо можна так сказати, то палкі почуття Лі Ремідж до свого чоловіка представленні як закодоване K^2 , тобто кохання в квадраті.

Процес тлумачення символічних порівнянь представляється нам як двофазова операція. На першому етапі реалізується пошук подібностей між порівнюваними сутностями на предметно-чуттєвому рівні. У другій фазі відбувається горизонтальне та вертикальне розгортання смислової структури

художнього порівняння за рахунок його символного елементу. Такий ефект зумовлений асоціативною природою символного компоненту порівняння, його властивістю зберігати вже існуючі асоціації та нестримною тенденцією до нарощення асоціативного комплексу впродовж всього свого “життя”.

Список літератури:

1. Моррис Ч. “Основания теории знаков” // Семиотика. Сост., вст.ст., общ. Ред. Ю.С. Степанов, М.: “Радуга”, 1983. – С. 45-97
2. Мамардашвили М.К., Пятигорский А.М. Символ и сознание. Метафизические рассуждения о сознании, символике и языке. Под общей редакцией Ю.П.Сенокосова, М.: Школа "Языки русской культуры", 1997. – Режим доступа: <http://psylib.org.ua/books/mamapg02/index.htm>
3. Лосев А.Ф. Проблема символа и реалистическое искусство. – 2-е изд., испр. -М.: Искусство, 1995. - 320с.
4. Пирс Ч. Начала прагматизма / Чарльз Пирс; пер. с англ., предисл. В.В. Кирющенко, М.В. Колопотина. – СПб.: Лаборатория метафизических исследований философского факультета СПбГУ; Алетейя, 2000. – 352с.
5. Романовская А.А. К эпистемологическому обоснованию символа в лингвистике // ACTA LINGUISTICA Vol. 1 (2007), 2. – С. 55-64
6. Encyclopedic dictionary of semiotics / Ed. By T.A. Sebeok. 1-3. Berlin. 1986.
7. Арутюнова Н.Д. Язык и мир человека. – 2-е изд., испр. – М.: «Языки русской культуры», 1999. – I-XV, 896с.
8. Лотман Ю.М. Символ в системе культуры // Ученые записки Тартуского государственного университета. Труды по знаковым системам XXI. Выпуск 754. Тарту, 1987. – С. 10-21
9. Тодоров Ц. Теории символа / Перевод с французского Б. Нарумова. — М.: Дом интеллектуальной книги, Русское феноменологическое общество, 1998. - 408 с.

10. Лотман Ю.М. Семиосфера. - С.-Петербург: «Искусство-СПБ», 2000. – 704 с.
11. Чертов Л.Ф. Знаковость: опыт теоретического синтеза идей о знаковом способе информационной связи. – СПб.: Издательство Санкт-Петербургского университета, 1993. – 388с.
12. Барсуков С.Г., Гришаков М.Ф. и др. Предварительные замечания по проблеме “эмблема – символ – миф” в культуре XVIII столетия” // Ученые записки Тартуского государственного университета. Труды по знаковым системам XX. Выпуск 746. Тарту, 1987. – С. 85 – 94
13. Верещагин Е.М. Язык и культура. Три лингвострановедческие концепции: лексического фона, рече-поведенческих тактик и сапиентемы / Е.М. Верещагин, В.Г. Костомаров / Под ред. и посл-вием академика Ю.С. Степанова. – М.: «Индрик», 2005. – 1040 с.
14. Юнг К.Г. Архетип и символ. – М.: «Renaissance IV Ewo», 1991. – 188с.
15. Белехова Л.І. Образний простір американської поезії: лінгвокогнітивний аспект [Рукопис] : дис. ... д-ра філол. наук: 10. 02. 04 / Лариса Іванівна Белехова; наук. консультант д-р філол. наук проф. О.П. Воробйова. – К : КНЛУ, 2002. – 391с.
16. Телия В.Н. Русская фразеология: Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты. М.: Языки русской культуры, 1996. - 288с.